
Бранка Р. Брчкало¹
Златко М. Павловић²
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале

Оригинални научни рад
Методика теорија и пракса 2/2022
УДК: 028.5- 057.874
371.3::821-82
Стр. 225–242

ЧИТАЛАЧКА КУЛТУРА УЧЕНИКА ТРЕЋЕГ И ЧЕТВРТОГ РАЗРЕДА ГИМНАЗИЈЕ

Резиме: Штампана књига и традиционална писменост на којима наша друштва почивају од Гутембергове револуције замењују се данас све више електронским екраном и дигиталном писменошћу. Промене које су се десиле у свим аспектима живота у последњих неколико деценија одражавају се и на наставу у школама и читалачку културу ученика. Општепознато је да се књиге пишу да би их неко читао и да књижевност бива конкретизована и реализована тек захваљујући посредујућем искуству оних који читају књижевно дело. Занимала нас је читалачка култура ученика трећег и четвртог разреда гимназије општег смера, јер сматрамо да су они активни читаоци са изграђеним читалачким укусом.

Циљ рада односи се на анализу читалачке културе ученика трећег и четвртог разреда гимназије општег смера у школама које припадају граду Источно Сарајево. Анкетним упитником конструисаним за потребе истраживања мерили смо више индикатора који указују на ниво читалачке културе. Резултати истраживања сугеришу да код ученика генерално постоји заинтересованост за читање лектире, да и даље у већини вреднују штампану књигу и да читају претежно естетски вредна дела, тј. да се ниво читалачке културе може сматрати задовољавајућим. Такође, резултати указују да је заинтересованост за читање израженија код ученика женског пола и код ученика са бољим школским успехом (посебно се то односи на успех из српског језика).

Кључне речи: читалачка култура, интересовања ученика гимназије, лектира.

1 Бранка Брчкало, Алексе Шантића 1, 71420 Пале, +387 65 666 389, branka.brckalo@ff.ues.rs.ba,

2 Златко Павловић, Алексе Шантића 1, 71420 Пале, +387 65 648 315, zlatko.pavlovic@ff.ues.rs.ba,

УВОД

Познавање читалачке културе ученика поставља се као методички захтев и поклања му се све већа научна пажња. *Наставни програм за српски језик и књижевности за трећи разред гимназије ошћее смјера* за Републику Српску (2013), предвиђа четири часа седмично, односно 144 годишње за наставу српског језика, од чега 60 часова припада језику, а 84 часа књижевности.

Наставни програм за српски језик и књижевности за четврти разред гимназије ошћее смјера (2014) предвиђа четири часа седмично, односно 128 часова годишње, а језику припада 58, док књижевности припада 70 часова. У поменутиим програмима у оквиру наставног подручја књижевност издвојено је поглавље под називом *Лектура* у коме се даје попис обавезне лектуре и дела за које се ученици и наставник опредељују по сопственом избору.

У раду ће се анализирати резултати истраживања читалачке културе ученика трећег и четвртог разреда гимназије општег смера у школама које припадају граду Источно Сарајево. Резултати истраживања требало би да укажу на то како се ученици односе према програмом прописаној лектури, какав је досегнути степен културе читања, какав је однос према књизи и предмету српски језик, која тематика ученике занима, да ли редовно читају лектуру и дела изван обавезног програма, да ли је дигитална писменост преузела примат над штампаном књигом, који су им омиљени писци и дела, а које би избацили из обавезне лектуре, шта им је важно кад бирају књигу за читање, које методе и поступци рада на часу обраде лектуре их највише занимају и да ли постоје разлике у интересовањима у зависности од пола ученика и њиховог школског успеха.

Ученик треба да буде активан учесник збивања у настави уопште, а посебно у читању, доживљавању и вредновању књижевноуметничких дела. Процес разоткривања значењских суштина у књижевном делу доприноси развоју мишљења код ученика, делује на њихова осећања и развија смисао за лепо и племенито. Милија Николић (1999) заступа став да идејно богатство књижевних дела обухвата низ побуда које су усмерене према развијању и богаћењу животног, уметничког и језичког сензибилитета. Он сматра да у идеје својствене књижевној уметности спада „васпитање чула, култивисање укуса, развијање маште, подстицање на креативност, ширење сазнајних видика“ (Николић, 1999, стр. 259).

У новије време објављено је неколико радова који се баве истраживањем читалачких навика средњошколаца.

Истраживање извршено у 26 средњих школа у Србији крајем 2007. год. показује да 12% ученика не чита уопште, 21% чита само обавезну лектуру, а тек 7% себе одређује као пасивиране читаоце (Крњић, Степановић и Павловић Бабић, 2011).

Истраживање С. Божић и А. Новаковића проведено крајем 2018. на узорку од 1177 ученика из 13 школа из Ниша и Новог Пазара (обухваћена сва четири разреда гимназије) показује да

8,2% испитаника слободно време проводи у читању, проценат оних који уопште не читају књиге није занемарљив и износи 14,5%, а најмањи је број оних који готово увек читају неку књигу (8 %).

Стевановић, Ранђеловић и Лазаревић (2020) истраживали су читалачке навике на узорку од 1378 ученика гимназије и четворогодишњих средњих стручних школа од првог до четвртог разреда и дошли до резултата да 46,9% чита све књиге прописане курикулумом, понеку књигу из корпуса школске лектире прочита 41,2% ученика, готово да не чита 7% , а школску лектиру уопште не чита 4,9%.

Истраживање Б. Брчкало, З. Павловића и Б. Малинић Чугаљ проведено 2021. у трећем и четвртог разреда гимназија општег смера које припадају граду Источно Сарајево показало је да су читалачке навике испитиваних гимназијалаца на потребном нивоу, што значи да већина ученика чита лектиру и уметнички вредна дела изван прописаног наставног програма, а развијеније читалачке навике повезане су са вишим школским успехом и вишим нивоом образовања родитеља.

Резултати националног истраживања у Сједињеним Америчким Државама показују да многи млади узраста 17 година не читају често, будући да 24% чита свакодневно, док 10% никада или готово никада не чита књиге (Mullan, 2010, према: Стевановић и сар., 2020).

Поменуто истраживања подстакла су нас да истражимо читалачку културу ученика трећег и четвртог разреда гимназије на подручју града Источно Сарајево и упоредимо добијене резултате са резултатима претходних истраживања.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Задатак школе је да прати време у којем живимо. Зато са ученицима у свакој погодной ситуацији треба разговарати о књигама које би вредело читати. Данашње генерације живе у друштву које преко друштвених мрежа и медија потенцира брзо циркулисање површних краткотрајних информација. У сложенем медијском и дигиталном простору ученици имају бројне изазове, па не желе да читају дела која су са њиховог становишта незанимљива и далека од савремених дешавања. Рачунари, телефони и интернет сматрају се највећим кривцима за лоше читалачке навике. Међутим, иако ученици лектиру сматрају наметнутом, ипак и даље међу њима има оних који воле да читају.

Ученике треба убедити да је развијање читалачке културе корисно у животу сваке личности, да добра књига помаже човеку да схвати себе и свет око себе, да добра књига учи мудрости, шири просторе спознаје, покреће најплеменитије у човеку, богати машту, богати речник, да су добре књиге утицале на напредак човечанства и доприносиле хуманости у свету. Развијање љубави према књизи један је од најважнијих задатака програма српског језика и књижевности.

У *Наставном програму за трећи разред гимназије описане смјера* (2013, стр. 28) у дидактичком упутству за рад наводи се: „На одабраним примјерима из наше и свјетске књижевности ученици схватају основне књижевноисторијске токове и оспособљавају се да уочавају и вреднују естетске, етичке и сазнајне вриједности прочитаних дјела, развијају свој лични, национални и европски културни идентитет и свијест о цивилизацијском заједништву са другима“.

У *Наставном програму за четврти разред гимназије ошине смјера* (2014, стр. 8) наводи се: „Циљ наставе српског језика и књижевности јесте, између осталог, проширивање и продубљивање знања о српској и свјетској књижевности, развијање љубави према књизи и читању, оспособљавање за интерпретацију умјетничких текстова; упознавање репрезентативних дјела српске и опште књижевности“.

Од најмлађег узраста треба код ученика развијати свест о томе да читањем богате свој духовни живот, подижу властити културни ниво, богате језичко изражавање, те да читање утиче на формирање њиховог погледа на свет или развијање позитивних ставова.

Сигурно да потребу за књигом и читалачку културу одређује низ индивидуалних и друштвених фактора који произлазе из културне традиције и културне политике неке средине. Статус књиге и значај читања није могуће издвојити из релације целокупног система вредновања неког друштва од кога зависи да ли ће се стварати услови погодни за развијање потребе за књигом и читањем. Не може се само деци и младима приписивати да мало читају, ако и цело друштво мало чита. Међутим, ако се код ученика буду континуирано развијале читалачке навике и свест о значају читања, сигурно ће и култура читања у целом друштву бити развијенија и на вишем нивоу од досадашњег.

Дефинисање појмова

Кључни појмови за ово истраживање су: *читалачка култура*, *књижевна интересовања* или *интересовања за читање*, *лектира*.

Читалачка култура -- култура уопште је „ознака активности у посебној сфери, прије свега у вези са умјетношћу“, у овом случају са књижевношћу (Педагошка енциклопедија, 1989, стр. 420). „Човјек је по природи биће културе јер не може опстати без културе.“ (Педагошка енциклопедија, 1989, стр. 420). Естетско васпитање у настави књижевности подразумева развијање љубави, смисла и привржености према уметности и лепоти. Читалачка култура значи усвојеност знања и из разних књижевнонаучних области, она обухвата способност функционалног коришћења текстова из књижевне критике, теорије и историје књижевности, методологије и есејистике, употребу уџбеника, речника, енциклопедија.

Књижевна интересовања или *интересовања за читање* – Читајући књижевна дела, ученици долазе у контакт с различитим појавама, ситуацијама и ликовима који могу да их заинтересују. Према схватању развојне психологије, основне покретачке снаге сваке личности су мотиви, ставови и интересовања. М. Кука (2007) сматра да су сва три феномена повезана и тешко је разграничити њихово деловање. Међутим, извесне дистинкције постоје. Мотиви се односе на одређене циљеве, мотивациона снага им је у односу на ставове и интересовања већа. Разлика између ставова и интересовања је у томе што ставови могу бити позитивни и негативни док интересовања увек представљају позитиван однос према нечему.

„Интересовање је термин који има врло широку употребу у свакодневном животу, нарочито у васпитно-образовном раду, професионалном развоју, друштвеном ангажовању и актив-

ностима које се обављају у слободном времену“ (овде се мисли на читање лектире) (Педагошка енциклопедија, 1989, стр. 283).

Интересовања имају динамичку снагу и подстичу личност на ангажовање и бављење оним што је интересује.

Број и интензитет интересовања су један од показатеља развијености и зрелости личности. С развојем личности мењају се и интересовања, а на то много утиче средина у којој личност одраста. Интересовања адолесцената зависе од утицаја породице, избора вршњака са којима се друже, од утицаја медија и друштвених мрежа, од опредељења за будући позив, формирања сопственог идентитета и сл.

Лектира – „ представља она дела која се читају код куће и која не улазе у читанке већ се издају у посебно опремљеним књигама“ (П. Илић, 1998, стр. 464). Приређивачи школске лектире често методички обликују своја издања тако што уз основни текст дела дају и следеће: предговор, био-библиографске податке о писцу, разна објашњења уз текст - књижевноисторијска, лингвистичка, стилистичка, затим судове критике о делу, што умногоме олакшава наставнику и ученицима организацију часа обраде лектире. Лектира има статус обавезног програмског садржаја, као и остала подручја наставе српског језика и издвојена је у програму под тим називом. Подела на домаћу и школску лектуру, која је раније била у употреби, данас је превазиђена и неприхватљива, јер се сва књижевна дела читају код куће, без обзира на то што се неки краћи текстови и одломци из романа читају и на часу обраде. У гимназији, као и у свакој средњој школи, наставни садржаји из књижевности распоређују се књижевноисторијски, тј на епохе и правце, а лектира се распоређује тако што се делимично уклапа у одговарајуће епохе, а делимично је ван тих епоха.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Предмет и циљ истраживања

Предмет рада је читалачка култура ученика трећег и четвртог разреда гимназије.

Циљ истраживања је испитати читалачку културу и интересовања ученика трећег и четвртог разреда гимназије за читање лектире, као и разлике у интересовањима у зависности од пола ученика и њиховог школског успеха.

Хипотезе истраживања:

Х1: Претпоставља се да ће интересовања ученика за читање лектире у трећем и четвртном разреду гимназије бити на задовољавајућем нивоу.

Х2: Претпоставља се да постоји позитивна повезаност између интересовања ученика трећег и четвртог разреда гимназије за читање лектире и њиховог школског успеха.

Х3: Претпоставља се да су ученици женског пола више заинтересовани за читање лектире од ученика мушког пола.

Методе, технике и инструменти

У истраживању је примењена метода систематског емпиријског неексперименталног истраживања. Од техника је примењено анкетирање и скалирање. За потребе овог истраживања конструисана су два анкетна упитника унутар којих су и скале процене.

Конструкција првог упитника односи се на испитивање читалачке културе ученика трећег разреда гимназије за читање лектире.

Први део упитника општег је карактера и служи за прикупљање основних података о испитанику – школа, пол, место становања, занимање родитеља, оцена из српског језика и књижевности на крају прошле школске године, општи успех у претходном разреду. У средишњем делу упитника дата су питања у вези с интересовањима за читање лектире, процене интересовања ученика, однос према књизи, шта им је важно кад бирају књигу, да ли предност дају штампаној или дигиталној књизи, тематика и број књига које прочитају за месец дана, омиљена књига, дела која би избацили из наставног програма, а то је најшире речено, анкетирање читалачке културе ученика. Завршна питања представљају скалу процене о томе које методе и активности на часу обраде лектире их највише интересују.

Конструкција другог упитника односи се на испитивање интересовања ученика четвртог разреда гимназије за читање лектире. Овај упитник по форми и садржини подударан се са претходним, само је разлика у погледу пописа обавезне лектире који је преузет из *Наставној програма за четврти разред гимназије* (2014), у коме ученици треба да одаберу која су им омиљена дела за читање, а која би избацили из наставног програма..

Узорак

Истраживањем је обухваћен 201 ученик трећег и четвртог разреда гимназије средњих школа које припадају граду Источно Сарајево (Средњошколски центар Источна Илиџа, Средњошколски центар „Пале“ и Средњошколски центар „Василије Острошки“ Соколац). Структура узорка је следећа: према разреду: трећи 50,7%, четврти 49,3%. Према општем школском успеху: довољан 2,5%, добар 20,9%, врло добар 40,3%, одличан 36,3%. Према школском успеху из наставног предмета српски језик и књижевност: довољан 18,4%, добар 25,4%, врло добар 25,9%, одличан 30,3%. Према месту становања: село 10%, приградско насеље 21,4%, град 68,7 %.

Организација и шок истраживања

Истраживање је проведено од фебруара до априла 2020/21. школске године и обављало се у току једног часа. Ученици су попуњавали упитник индивидуално и анонимно. Учествовали су добровољно.

Статистичка обрада података

За обраду података коришћено је израчунавање процената, израчунавање аритметичке средине (за средње скале вредности), Хи-квадрат тест и тестирање разлике међу аритметичким срединама (t-тест).

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Заинтересованост за читање лектура

Од укупног броја испитаних ученика, њих 33,2% изјаснили су се да су заинтересовани за читање лектура, 51,5% да су и заинтересовани и нису заинтересовани, а 15,5% да нису заинтересовани. Према тој заинтересованости регистрована је разлика између ученика 3. и 4. разреда ($\chi^2 = 6,44$; $df = 2$; $p = 0,040$). Мању заинтересованост су показали ученици 4. разреда. Повезаност је регистрована и између заинтересованости за читање лектура и општег школског успеха ($\chi^2 = 36,95$; $df = 6$; $p = 0,000$), при чему уз бољи успех иде већа заинтересованост. Такође, заинтересованост за читање лектура показала је повезаност и са полом испитаника ($\chi^2 = 28,34$; $df = 2$; $p = 0,000$). То интересовање је више изражено код испитаника женског пола.

Процене интересовања за читање лектура

Ученици су процењивали факторе који су највише утицали да се развије њихово интересовање за читање лектура. Процене су вршили на скали од 1 до 5, при чему већи број значи већу заинтересованост.

У табели 1 су приказане скалне вредности процена за ученике трећег и четвртог разреда. Бројеви у заградама представљају редослед фактора (рангове).

Табела 1. Процена интересовања ученика за читање лектура

Шта је на ученике највише утицало да се заинтересују за читање лектура	разред	
	трећи	четврти
	М	М
Читање доприноси бољој језичкој култури и образовању	4,42 (1)	4,20 (1)
Имам способност да доживим и разумем књижевна дела	3,97 (2)	3,98 (2)
Волим и поштујем наставника који предаје српски језик	3,96 (3)	3,88 (3)
Осећам се сигурније у друштву	2,87 (4)	3,00 (5)
Књиге из пописа лектура су занимљиве	2,75 (5)	3,06(4)

Распоред фактора је готово идентичан код оба разреда. Изузетак су фактори *Осећам се сигурније у друштву* и *Књиге из пописа лектура су занимљиве*, код којих су ранг-места замењена. Најваће процене је добио фактор *Читање доприноси бољој језичкој култури и образовању*, па фактор *Имам способност да доживим и разумем књижевна дела*. Као факторе који су најмање утицали на развијање интересовања за читање лектура ученици су означили *Осећам се сигурније у друштву* и *Књиге из пописа лектура су занимљиве*.

Следи анализа разлика у проценама фактора који су утицали на интересовање за читање лектура с обзиром на пол ученика и на њихов успех из српског језика.

Кад је реч о разликама према полу, статистички значајна разлика је регистрована само код фактора *Чињање дојриноси бољој језичкој култури и образовању* ($t = 2,19$; $df = 112$; $p = 0,004$). Ученици женског пола су тај фактор проценили значајно важнијим.

Код анализе разлика према успеху, ученици су подељени у две групе: прва група - довољни и добри; друга група – врло добри и одлични. Разлике су констатоване у факторима *Књије из њојиса лектурије су занимљиве* ($t = 3,78$; $df = 112$; $p = 0,000$), при чему је тај фактор важнији за боље ученике; *Имам способност да доживим и разумем књижевна дела* ($t = 3,12$; $df = 111$; $p = 0,002$), који је опет важнији бољим ученицима и *Чињање дојриноси бољој језичкој култури и образовању* ($t = 2,19$; $df = 111$; $p = 0,031$) за који важи иста тенденција – као важнијег су га проценили ученици са бољим успјехом.

Тамо где су могли самостално да упишу шта је на њих највише утицало да се заинтересују за читање лектуре, ученици су само у неколико случајева уписали додатне факторе (поред оних већ понуђених). Код ученика трећег разреда три су ученика уписала следеће: *Волим њроводиџи сите уз добру књију, Осећам се еманциповано, Жеља за новим знањима*. Међу ученицима четвртог разреда било је шест ученика који су уписали одговоре. Невели су следеће факторе: *Од њочейка основне школе редовно сам њосећивала дидлиџеку и чињала велики број књија и формирала навику за чињање, Желим да чињам здој себе, Осећам се њошипованије, Побољшава мој речник и разумевање њојединих живџњних ситиуација, Без књије се не може обојатиџи речник, Лакше моју ѡревазићи неке живџњне ѡроблеме*.

Однос ѡрема књизи

Од укупног броја ученика, њих 48,3% бирало је одговор *Књија је и даље незаменљива*, 49,3% бирало је одговор *Књија је најбољи начин да се лејо и корисно ѡроведе време*, 14,9% бирало је одговор *Има њолико бољих начина да се ѡроведе време* и 4,5% бирало је одговор *Књија је незанимљива и ѡревазиђена* (испитаници су могли да изаберу више од једног одговора). Квалитативна анализа показује да ученици женског пола имају нешто позитивнији однос према књизи од ученика мушког пола.

Податак да је 48,3% ученика бирало одговор *Књија је и даље незаменљива* заиста је охрабрујући. Међутим, мора се водити рачуна о томе да је 14,9% бирало одговор *Има њолико бољих начина да се ѡроведе време* и да је 4,5% бирало одговор *Књија је незанимљива и ѡревазиђена* – укупно 19,4%, дакле готово једна петина, што није мали број ученика и што наставнике обавезује да ове ученике додатно аргументовано подстичу на читање, а притом, подразумева се, уважавајући њихове ставове. То од наставника тражи интелектуалну и стручну ангажованост у времену експанзије модерних медија попут интернета, телевизије, радија и штампе који буквално „затрпавају“ ученике стотинама хиљада ријечи и информација. Обрада толике количине информација доводи до поремећаја концентрације, а зна се да читање књига захтева стрпљење, пажњу и концентрацију.

Шта је ученицима важно када бирају књигу за читање

У табели 2. дати су проценти ученика који су бирали одговоре шта им је важно када се опредељују за књигу.

Табела 2 Препоруке које су ученицима важне приликом избора књиге за читање

	%	
	трећи	четврти
Препорука наставника	35,4	22,5
Савет родитеља	12,1	21,6
Савет пријатеља	37,4	47,1
Наслов дела	42,4	38,2
Име писца	35,4	32,4
Обим књиге	9,1	12,7
Суд књижевне критике	15,2	26,5
Књижевна реклама, радио, телевизија, интернет	21,2	20,6

Може се уочити да су разлике у категоријама *препорука наставника, савети родитеља, савети пријатеља* и *суд књижевне критике*. Ученицима трећег разреда важнија је препорука наставника, а ученицима четвртог разреда важнији су савети родитеља и пријатеља као и суд критике. Када је реч о препоруци наставника за читање књига и суду књижевне критике, када се саберу резултати ($35,4 + 15,2 = 50,6$ – трећи и $22,5 + 26,5 = 49$ – четврти разред), може се закључити да наставник својој препоруци може придодати и суд књижевне критике те значајно утицати на избор књига које ученици читају, што је веома важно за формирање њиховог читалачког укуса и унапређивање читалачких способности.

Раније истраживање (Божић, Новаковић 2020) показује да највећи број испитаника бира дело према наслову (36,1%), те према препоруци пријатеља (20,1%). Ипак за препоруку наставника опредељује се 10% испитаних, што значи да наставник може ставом, мишљењем, подељеним импресијама о књизи у значајној мери утицати на избор лектуре.

Штампана или дигитална књига

Дигитална књига одавно је у замаху, али и књига у традиционалном физичком облику има своје поборнике. Од укупног броја ученика трећег разреда, њих 48,3% определили су се за дигиталну књигу, а 51,7% за штампану. Код ученика четвртог разреда такође је дата предност штампаној књизи (57,5%), у односу на дигиталну књигу (42,5%). Представља велику предност то да су различити облици егзистенције књиге доступни и присутни међу младима, јер прелазак на дигитални облик је нешто нужно што се не може избјећи, а такође штампана књига неће престати да се производи у будућности. Све док постоји насушна потреба човека за духовним садржајем, сваки вид књиге има своје предности и добро је да ученици користе оба вида.

Темаџика књижевних дела која ученике највише љривлачи

Бројеви у табели бр. 3 су проценти ученика који су бирали наведену тематику. Уочљиво је да су опредељења за теме о којима говоре књижевна дела готово идентична код ученика оба разреда. Зато смо рангирање (последња колона) вршили према сумарним резултатима за оба разреда заједно. Очигледно је да је рангирање извршено и на основу временске припадности дела. Интересовање за дела савремене књижевности психолошки је мотивисано. У делима савремене књижевности ученици откривају актуелне проблеме који их заокупљају. Привлаче их блиске и занимљиве теме, као што су пријатељство и љубав, живот младих, психологија ликова. Занимљиво је да су дела која се баве школским животом (што је такође њима блиска тема) бирали најређе. Као да им је школе и школских проблема довољно и у реалном животу, па немају нарочито велику жељу да о томе још читају и у књижевним делима. Зашто је то тако, требало би истражити узроке, иако се и без истраживања може закључити како ученици доживљавају данашњу школу.

Табела 3. *Темаџика књижевних дела која највише љривлачи ученике*

Најрадије читаш књижевна дела која говоре о:	разред		ранг
	3.	4.	
пријатељству и љубави	59,8	52,5	1
животу младих	42,2	43,4	2
психологији ликова	37,3	45,5	3
научној фантастици	32,4	29,3	4
прошлости и јунаштву	29,4	25,3	5
необичним појавама и ликовима	20,6	28,3	6
комичним појавама и ликовима	25,5	19,2	7
породичном животу	17,6	18,2	8
догађајима из II свј. рата	16,7	14,1	9
школском животу	4,9	6,1	10

Нека ранија истраживања показују сличне резултате до којих смо и ми дошли. Совјетски методичари Бадрова и Сигал (1973) који су се бавили психолошким и књижевним особинама читалаца и њиховим књижевним интересовањима у појединим развојним фазама дошли су до следећег запажања:

„У младих људи од 15 до 18 година повећан је интерес за властити унутрашњи свијет, појачава се интерес за спознавање властите личности, наступа процес самоодгоја. Књига се у тој доби не појављује само као извор за упознавање свијета него, прије свега, за упознавање самога себе. Баш тиме се објашњава посебан интерес ученика средње школе за дјела о младости“ (према, Rosandić, 1986, стр. 475).

Број књиџа које љрочийџају за месец дана

Процент ученика који су одговорили да месечно не прочитају ниједну књиџу износио је 9,1%. Оних који прочитају једну књиџу било је 54,2%, двије књиџе 24,4%, три књиџе 6,5%, а више од три књиџе 1,5%. Мушки и женски испитаници се разликују у броју књиџа које месечно прочитају ($\chi^2 = 10,40$; $df = 4$; $p = 0,034$). У осталим категоријама разлика није нарочито изражена, она је велика у категорији *нисам љрочийџао ниједну књиџу*. У тој категорији убедљиво је више ученика мушког пола. Повезаност са бројем прочитаних књиџа није регистрована са општим школским успехом, док са успехом из српског језика јесте ($\chi^2 = 42,68$; $df = 12$; $p = 0,000$). Што је успех из српског језика био бољи, то су ученици извештавали о већем броју књиџа које прочитају током једног месеца. (Планом и програмом и за 3. и за 4. разред предвиђено је да ученици у току месеца читају више од једне књиџе, те је повезаност успеха из српског језика и већег броја прочитаних књиџа логична.)

Омиљена књиџа

Међу ученицима трећег разреда *Гордоџи и љредрасуда* као омиљену књиџу навело је њих 7,9%, књиџе *На Дрини љуџрија* и *Ана Карењина* навело је 3,9% ученика, а књиџе *Дервиш и смрџи* и *Ромео и Јулија* навело је 1,9% ученика. Остале књиџе које су помињане навео је само по један ученик. Таквих књиџа било је 32.

Међу ученицима четвртог разреда, књиџа која је најчешће навођена као омиљена је роман *Алхемичар*. Ту књиџу је навело 7% ученика. Књиџе *Ана Карењина* и *Мали љрини* навело је 6% ученика, а књиџе *Тврђава* и *Робинзон Крусо* навело је 4% ученика. Процент од 3% је проценат ученика који су као најомиљеније књиџе бирали следеће: *Гроф Монџе Крисио*, *Ловац у жиџу*, *Беснило*, *На Дрини љуџрија* и *Горски вијенац*. *Библију* и романе *Корени*, *Злочин и казна*, као најомиљенију књиџу бирало је 2% ученика. Остале књиџе (којих је било 48) навео је само по један ученик. Иако проценти навођена омиљених књиџа нису претјерано високи, ипак је похвално то да су читалачка интересовања младих усмерена на уметнички вредне књиџе, класичне књиџе које су одавно прошле проверу суда критике. Од безвредног дела ни књижевност ни васпитање немају користи. Свако класично дело садржи у себи проблеме који нису временски ограничени, тј. нуди универзалне вредности с којима се суочавају све генерације. Актуелизацијом тих универзалних проблема, чиме се бави савремена методика наставе, изграђујући такве поступке у интерпретацији, пред ученицима се отварају нови духовни видици.

Дела која би ученици избаџили из лекџиуре

Међу ученицима трећег разреда 1,9% њих је одговорило да не би избаџили ниједно дело, а исто толико ученика је одговорило да би избаџили скоро сва дела. (Одговори који не захтевају замишљање – све је добро или ништа не ваља.). Убедљиво је највише ученика (њих 13,7%) који су навели *Процес* као књиџу коју би изоставили из пописа лекџиуре. Следе романи *Сеобе* (наVELO 6,9% ученика), *Нечистиа крв* и *Сџарац и море* (1,9% ученика). По један ученик је као

дела која би избацио из лектире навео следећа: *Корени*, *Енциклопедија мртвих*, 1984 и *Чекајући Годоа*.

Кад је реч о ученицима четвртог разреда, било је 14% оних који ништа не би избацили из списка лектире и 4% оних који би избацили скоро све. Највећи проценат (15%) ученика бирало је *Процес* као дело које би избацили из лектире. Следе дела *Мајстор* и *Марјариша* (7%) и *Ојсада Цркве Светиој Сјаса* (5%). Из лектире би избацили сву поезију и роман *Дервиш и смрт* 3% ученика. Два посто ученика би избацили дела *Чекајући Годоа*, *Ујка Вања* и поезију Жака Превера.

Видљиво је да су ученици оба разреда у великој мери сагласни у томе да би из лектире избацили *Процес*.

Заинтересованост за наставни предмет српски језик и књижевност

Преко половине ученика трећег разреда (53,9%) бирали су српски језик као један од пет најинтересантнијих предмета и на скали од 1 до 5 (1 значи најјаче интересовање) тај предмет оценили просечном оценом 3,20. Сличан резултат је и код ученика четвртог разреда. Међу њима је било 45,5% оних који су бирали српски језик као један од пет најинтересантнијих, а оценили су га просечном оценом 2,78. Може се рећи да је, у поређењу са осталим предметима, у трећем разреду највећи проценат ученика сврстао српски језик у пет најинтересантнијих предмета, док у четвртог разреда српски језик спада међу неколико највише бираних предмета (заједно са математиком, физиком, историјом и енглеским језиком).

Табела 4. Заинтересованост за наставни предмет српски језик и књижевност

	разред			
	3.		4.	
	%	М	%	М
Математика	31,4	2,03	50,5	2,66
Физика	25,5	2,38	41,4	3,37
Хемија	29,4	3,17	30,3	2,83
Биологија	32,4	2,73	29,3	2,90
Српски језик	53,9	3,20	45,5	2,78
Информатика	27,5	3,46	23,2	2,17

Када је реч о рангирању пет најинтересантнијих предмета, више је других предмета који су ранжирани испред српског језика у оба разреда.

Ученици који су бирали српски језик као један од пет најинтересантнијих предмета значајно више читају књиге изван списка обавезне лектире ($\chi^2 = 14,84$; $df = 1$; $p = 0,00$) и показују знатно веће интересовање за читање лектире ($\chi^2 = 32,58$; $df = 2$; $p = 0,0000$) од ученика који нису бирали српски језик.

Кад се има у виду да је језик универзално средство за споразумевање и социјализовање људи, да се њиме стварају култура и уметност речи, а да књижевност сеже у сва животна подручја, обухватајући примарни (естетски) уметнички садржај, тј. примерена репрезентативна

књижевна дела, књижевнотеоријске и књижевноисторијске садржаје, онда се већ у самој тој предметној основи препознаје значај овог предмета и могућности да га ученици високо рангирају.

Методе рада на часовима обраде лекције које ученике највише мотивишу

У табели која следи дати су проценти ученика који су бирали методе рада које их највише мотивишу на часовима обраде лекције. Опредељења ученика подударају се са савременим смерницама у методици наставе српског језика.

Табела 5. Методе рада на часовима обраде лекције за које се ученици најрадије оцредељују

Метода	Разред			
	трећи		четврти	
	%	ранг	%	ранг
Стваралачки вид монолошке методе	32,4	2	26,3	3
Предавачки вид монолошке методе	8,8	5	12,1	5
Дијалoшка метода	79,4	1	73,7	1
Текстовна метода	10,8	4	16,2	4
Метода запажања и показивања	25,5	3	29,3	2

Лако је уочити да је велика већина ученика, као методу која их највише мотивише, бирала дијалoшку методу. Најмање мотивационо делује предавачки вид монолошке методе. Преференције метода су готово идентичне код ученика оба разреда. Редослед метода је исти, осим што су стваралачки вид монолошке методе и метода запажања и показивања замениле места.

Занимљиво је анализирати да ли се ученици са различитим успехом из српског језика разликују у преференцији метода. Ученици који имају бољи успех из српског језика су чешће прихватили стваралачки вид монолошке методе као методу која их може мотивисати од ученика са слабијим успехом ($\chi^2 = 16,69$; $df = 3$; $p = 0,001$). У погледу процене мотивационе вредности предавачког вида монолошке методе, ученици са различитим успехом нису се разликовали. И кад је реч о дијалoшкој методи, ученици са бољим успехом су у њој видели већи мотивациони потенцијал од ученика са слабијим успехом ($\chi^2 = 27,62$; $df = 3$; $p = 0,000$). Код текстовне методе и методе запажања и показивања процене мотивационе вредности нису се разликовале.

Може се закључити да бољи ученици преферирају стваралачки вид монолошке методе и дијалoшку методу јер у њима виде могућност самоиспољавања и афирмисања, тј. могућност истраживања и излагања резултата сопственог рада. Разумљиво је да су стваралачке методе пријемчивије ученицима који имају развијену свијест о користи од читања. Код мање стваралачких метода (остале методе) није уочљива разлика у мотивационом ефекту код бољих и код лошијих ученика.

**Различитије активностии заступљене на часовима обраде лектиуре
које ученике највише мојивишу**

Ученици су процењивали заинтересованост за активности заступљене на часовима обраде лектиуре. Процене су вршили на скали од 1 до 5, при чему већи број значи већу заинтересованост. У табели су приказане скалне вредности процена за ученике трећег и четвртог разреда.

Табела 6. Скалне вредностии процена ученика о заинтересованостии за активностии заступљене на часовима обраде лектиуре

Активности заступљене на часовима обраде лектиуре	разред	
	трећи	четврти
	М	М
Анализа књижевних дела из лектиуре помоћу истраживачких (радних) задатака које је наставник раније дао	3,27 (2)	3,32 (2)
Постављање проблема у вези с књижевним делом и његово индивидуално решавање	3,16 (4)	3,17 (4)
Анализа књижевног дела из лектиуре у мањим групама	3,21 (3)	3,26 (3)
Наставник сам говори о књижевном делу из лектиуре, а ученици слушају	2,85 (5)	3,03 (5)
Разговор, дискусија и рад на тексту из лектиуре	4,36 (1)	4,11 (1)

Бројеви у заградама представљају редослед активности (рангове). Видљиво је да је редослед активности према интересовању ученика идентичан за оба разреда. Највише су заинтересовани за разговор, дискусију и рад на тексту из лектиуре, а најмање за такве активности у којима наставник сам говори о књижевном делу из лектиуре, а ученици слушају.

Следи анализа разлика у проценама заинтересованости за наведене активности с обзиром на пол ученика и на њихов успех из српског језика.

Кад је реч о разликама према полу, статистички значајне разлике нису регистроване ни код једне активности. Донекле се као изузетак може посматрати *постављање проблема у вези с књижевним делом и његово индивидуално решавање*. Код те активности разлика је на самој граници нивоа значајности ($t = 1,95$; $df = 192$; $p = 0,053$). Ученици женског пола испољавали су већу заинтересованост за ту активност од ученика мушког пола.

Код ученика различитог успеха из српског језика регистровано је више разлика. Ученици са бољим успехом изразили су већу заинтересованост за *анализу књижевних дела из лектиуре помоћу истраживачких (радних) задатака које је наставник раније дао* ($t = 3,24$; $df = 192$; $p = 0,001$). Значајна разлика је установљена и код активности *постављање проблема у вези с књижевним делом и његово индивидуално решавање* ($t = 4,39$; $df = 193$; $p = 0,000$) при чему су опет ученици са бољим успехом показали веће интересовање од ученика са лошијим успехом. Разликовали су се значајно ученици различитог успеха и кад је реч о активности *разговор*,

дискусија и рад на *тексту* из *лектиуре* ($t = 4,03$; $df = 192$; $p = 0,000$). И за ту активност су више заинтересовани ученици са бољим успехом.

Разумљиво је да су бољи ученици заинтересовани за стваралачке поступке на часу обраде лектиуре јер им то пружа могућност да самостално истражују књижевно дело и износе резултате свога рада, што доприноси њиховој личној афирмацији. Код преостале двије активности (*анализа књижевног дела из лектиуре у мањим групама и наставник сам говори о књижевном делу из лектиуре, а ученици слушају*) није било значајне разлике међу ученицима са различитим успехом из српског језика.

ЗАКЉУЧАК

У сложенем медијском и дигитализованом друштвеном контексту поставља се питање опстанка штампане књиге и читања. Посебно се актуелизује питање читалачке културе младих. Истраживање проведено од фебруара до априла школске 2020/21. год. на узорку од 201 ученика трећих и четвртих разреда гимназије општег смера у школама које припадају граду Источно Сарајево показује да је 33,2% ученика заинтересовано за читање лектиуре. При томе ученици са бољим школским успехом показују већу заинтересованост за читање од ученика са лошијим успехом. Такође, девојчице показују већу заинтересованост за читање од дечака. Већина ученика оба разреда даје предност штампаној књизи над дигитализованом и изјашњавају се да читање доприноси бољој језичкој култури и образовању. Од укупног броја испитиваних ученика њих 48,3% бирало је одговор *Књига је и даље незаменљива*, 49,3% бирало је одговор *Књига је најбољи начин да се лепо и корисно проведе време*, 14,9% бирало је одговор *Има толико бољих начина да се проведе време* и 4,5% бирало је одговор *Књига је незанимљива и превазиђена*. Ученици се углавном нтересују за дела савремене књижевности, што је психолошки мотивисано. У делима савремене књижевности ученици откривају актуелне проблеме који их заокупљају. Привлаче их блиске и занимљиве теме, као што су пријатељство и љубав, живот младих, психологија ликова. Занимљиво је да су дела која се баве школским животом (што је такође њима блиска тема) бирали најређе.

Процент ученика који су одговорили да месечно не прочитају ниједну књигу износио је 9,1%. Оних који прочитају једну књигу било је 54,2%, двије књиге 24,4%, три књиге 6,5%, а више од три књиге 1,5%. Мушки и женски испитаници се разликују у броју књига које месечно прочитају ($\chi^2 = 10,40$; $df = 4$; $p = 0,034$). У осталим категоријама разлика није нарочито изражена, она је велика у категорији *Нисам прочитао ниједну књигу*. У тој категорији убедљиво је више ученика мушког пола. Изражена је повезаност броја прочитаних књига са успехом из предмета српски језик - што је успех из српског језика био бољи, то су ученици извештавали о већем броју књига које прочитају током једног месеца.

Међу ученицима трећег разреда *Гордосионос* и *Иредрасуда* као омиљену књигу навело је њих 7,9%, књиге *На Дрини ћурија* и *Ана Карењина* навело је 3,9% ученика, а књиге *Дервиш* и *срп* и *Ромео и Јулија* навело је 1,9 % ученика.

Међу ученицима четвртог разреда, књига која је најчешће навођена као омиљена је роман *Алхемичар*. Ту књигу је навело 7% ученика.

Видљиво је да су ученици оба разреда у великој мери сагласни у томе да би из лектире избацили Кафкин *Процес*.

Кад је реч о вредновању предмета српски језик, преко половине ученика трећег разреда (53,9%) бирали су српски језик као један од пет најинтересантнијих предмета. Сличан резултат је и код ученика четвртог разреда. Међу њима је било 45,5% оних који су бирали српски језик као један од пет најинтересантнијих.

Лако је уочити да је велика већина ученика, као методу која их највише мотивише на часу обраде лектире, бирала дијалошку методу. Најмање мотивационо делује предавачки вид монолошке методе. Преференције метода су готово идентичне код ученика оба разреда.

Кад је реч о активностима на часу обраде лектире, ученици су највише заинтересовани за разговор, дискусију и рад на тексту из лектире, а најмање за такве активности у којима наставник сам говори о књижевном делу из лектире, а ученици слушају.

Резултати истраживања потврђују постављене хипотезе:

X1: Претпоставља се да ће интересовања ученика за читање лектире у трећем и четвртог разреда гимназије бити на задовољавајућем нивоу. Резултати истраживања показују да су ученици заинтересовани за читање лектире, да још увек вреднују штампану књигу више него дигитализовану, да читају естетски вредна дела, изјашњавају се да читање доприноси бољој језичкој култури и образовању и да је књига незаменљива.

X2: Претпоставља се да постоји позитивна повезаност између интересовања ученика трећег и четвртог разреда гимназије за читање лектире и њиховог школског успеха. Резултати истраживања показују да су ученици са бољим школским успехом више заинтересовани за читање лектире од ученика са лошијим успехом.

X3: Претпоставља се да су ученици женског пола више заинтересовани за читање лектире од ученика мушког пола. И ова хипотеза је доказана јер резултати истраживања показују да су девојчице више заинтересоване за читање од дечака.

Резултати рада имају значајне педагошке импликације. Они показују да је неопходно развијати читалачке навике кроз процес наставе, али и у породици. Проблематика је комплексна и мора се поступно и систематично приступити решавању проблема. Резултати истраживања показују да је ученицима за избор књиге битна препорука наставника и суд књижевне критике, може се закључити да наставник својој препоруци може придодати и суд књижевне критике те значајно утицати на избор књига које ученици читају, што је веома важно за формирање њиховог читалачког укуса и унапређивање читалачких способности.

Неопходно је осавремењивати наставну методологију, јер резултати истраживања потврђују да су ученици заинтересовани за стваралачке поступке и методе у настави, а одбацују предавачки вид монолошке методе и ригидне поступке који им не омогућавају пуно ангажовање. Наставу треба повезивати с практичним животом, музејима и библиотекама, са позоришном и филмском умјетношћу као и са одабраним садржајима које нуди интернет. Тако

би се омогућили оптимални услови за подстицање читалачке мотивације и развијање љубави према књизи код свих ученика па и оних који књигу сматрају незанимљивом и превазиђеном.

Истраживање даје јасну слику о актуелном стању читалачке културе гимназијалаца. При издвајању резултата жељели смо да скренемо пажњу на позитивне аспекте проучаваних ситуација, како би се на тим добрим темељима његовале читалачке навике ученика и усавршавала наставна пракса.

Литература

1. Божић, С., Новаковић, А. (2020). О читалачким навикама средњошколаца у настави књижевности. У: Радовић, В. (ур.) (2020). *Иновације у настави*, 33(3). (14-27). Београд: Универзитет у Београду, Учитељски факултет.
2. Брчкало, Б., Павловић, З., Малинић Чугаљ Б. (2021). Интересовања ученика трећег и четвртог разреда гимназије за читање лектуре. У: Маринковић, С. (ур.) (2021). *Зборник радова*, год. 24, бр. 23. (59-76). Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет у Ужицу.
3. Крњаић, З., Степановић, И., Павловић Бабић, Д. (2011). Читалачке навике средњошколаца у Србији. У: *Зборник Института за педагошка истраживања*, 43 (2), (266-282). Београд: Институт за педагошка истраживања.
4. Кука, М. (2007). *Formiranje i struktura interesovanja školske populacije*, Beograd: Vova, očitano 12. 3. 2021. sa sajta <https://www.researchgate.net/publikati>
5. *Наставни програм за трећи разред гимназије свих смјерова*. (2013). Бања Лука: Министарство просвете и културе РС, očitano 1. 3. 2021. sa sajta www.rpz-rs.org/dok/file/web
6. *Наставни програм за четврти разред гимназије свих смјерова*. (2014). Бања Лука: Министарство просвете и културе РС, očitano 1. 3. 2021. sa sajta www.rpz-rs.org/dok/file/web
7. Николић, М. (1999). *Методика наставе српског језика и књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
8. *Педагошка енциклопедија*. (1989). Поткоњак, Н. и Шимлеша П. (ур.) Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
9. Rosandić, D. (1986). *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*. Загреб: Школска књига.
10. Стевановић, Ј., Ранђеловић, Б., Лазаревић, Е. (2020). Читалачке навике ученика средњих школа у Србији. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 52 (1), (136-180).

Branka Brčkalo
Zlatko Pavlović
University of East Sarajevo, Faculty of Philosophy

READING CULTURE OF THIRD AND FOURTH CLASS
HIGH SCHOOL STUDENTS

Summary: The printed book and traditional literacy, on which our societies have based since the Gutenberg revolution, are increasingly being replaced today by electronic screens and digital literacy. The changes that have taken place in all aspects of life in the last few decades are also reflected in school teaching and students' reading culture. It is well known that books are written for someone to read and that literature is concretized and realized only thanks to the mediating experience of those who read a literary work. We were interested in the reading culture of the students of the third and fourth grade of the general grammar school, because we believe that they are active readers with a built-in reading taste.

The aim of this paper is to analyze the reading culture of third and fourth grade high school students in schools belonging to the city of East Sarajevo. With a questionnaire designed for research purposes, we measured several indicators that indicate the level of reading culture.

The results of the research suggest that students are generally interested in reading, that they still value the printed book and that they read mostly aesthetically valuable books, i.e. that the level of reading culture can be considered satisfactory. Also, the results indicate that the interest in reading is more pronounced among female students and students with better school performance (especially in Serbian language).

Keywords: reading culture, interests of high school students, reading.

Раг ѓримљен: 1. 7. 2022. / Раг ѓрихваћен: 7. 8. 2022.